

На базе глыбокіх сацыяльна-эканамічных і палітычных пераўтварэнняў 20-х гадоў XX стагоддзя быў створаны Інстытут беларускай культуры. Пры гэтым ставілася мэта пашырыць навуковыя даследаванні, стварыць сістэму падрыхтоўкі навуковых кадраў, ажыццяўляць планавае даследаванне прыродных і вытворчых сіл Беларусі, садзейнічаць іх выкарыстанню ў народнай гаспадарцы.



Інстытут беларускай культуры: арганізацыйнае станаўленне і развіццё

Ігар Шаўчук, прафесар кафедры славянскіх народаў Брэсцкага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.С. Пушкіна, доктар гістарычных навук



Георгій Карзенка, загадчык кафедры паліталогіі і права Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка, доктар гістарычных навук, прафесар



Асвятленне шляху, пройдзенага Інстытутам беларускай культуры (ІБК), набывае сістэмны характар у 1926–1928 гг., час, калі ІБК стаў актыўна падводзіцца пад рэарганізацыю ў Акадэмію навук [1, 9]. Пазней дадзенае пытанне закраналася ў кнігах І.Ф. Шпілеўскага і Л.А. Бабровіча [2, 3]. У пасляваенны перыяд асобныя моманты з гісторыі ІБК знайшлі канспектыўнае адлюстраванне ў шэрагу манаграфічных і абагульняльных прац, публікацыях тагачасных прэзідэнтаў АН БССР М.І. Грашчанкава [4] і В.Ф. Купрэвіча [5].

З пачатку 1970-х гг. выдзяляецца новы этап вывучэння гісторыі Акадэміі навук і, зразумела, Інбелкульту. Тут можна вызначыць шэраг прычын, але асноўную мы бачым у пазіцыі Прэзідэнта АН БССР

акадэміка М.А. Барысевіча. Менавіта ім у 1973 г. была створана група па напісанні гісторыі Акадэміі навук пад кіраўніцтвам П.Ц. Петрыкава. Пачынаюць публікавацца і артыкулы, спецыяльна прысвечаныя ІБК. Так, у 1972 г. у акадэмічных «Весцях» з'явілася версія гісторыі Інстытута У.А. Паляяна, у 1979 г. – У.М. Міхнюка, у 1982 г. – М.У. Токарава, у 1992 г. – П.Ц. Петрыкава. Праз год пабачыла свет калектыўная манаграфія [6], дзе ўпершыню комплексна прааналізаваны шляхі арганізацыйнага развіцця ўстановы і асноўных кірункаў навуковай дзейнасці яго супрацоўнікаў. Не заставаўся без увагі Інбелкульт і ў наступныя гады, аб чым сведчаць, напрыклад, артыкул М.У. Токарава (2006), манаграфіі і артыкулы Г.У. Карзенкі (1998, 2002),

І.І. Шаўчука (2002, 2007), зборнік дакументаў, падрыхтаваны да друку В.У. Скалабанам і М.У. Токаравым (2011), і інш.

Але, нягледзячы на значную гістарыяграфію, усё яшчэ застаюцца пытанні, якія патрабуюць, на наш погляд, шчыльнейшай увагі. Гэта тычыцца, у прыватнасці, часу фактычнага стварэння ўстановы і яе колькаснага складу, юрыдычных падставаў, якія рэгулявалі яе дзейнасць, і інш.

Па многіх пазіцыях можна канстатаваць «салідарнасць» поглядаў да- і пасляваенных аўтараў. Яны заключаюцца ў наступным: ІБК створаны на базе *Навукова-тэрміналагічнай камісіі* (НТК, Навуковая камісія па складанні і апрацоўцы беларускай тэрміналогіі) на пачатку 1922 г. (тут і далей курсіў аўтараў – *І.Ш., Г.К.*). Разам з тым практычна не надаецца ўвага тым публікацыям 1920-х гг., каторыя адрозніваюцца ад дадзенай схемы. Напрыклад: «Інстытут Беларускай Культуры... пачаў сваё існаванне на пачатку 1922 г., замяніўшы сабой Навукова-Тэрміналагічную Камісію» [7], альбо: «*Фактычна ён* (ІБК – *І.Ш., Г.К.*) пераняў на сябе працу т.зв. «Навукова-тэрміналагічнай камісіі» [8] і інш. У.М. Ігнатоўскі адзначае: у канцы 1921 г. ІБК пачаў *фактычнае існаванне, фармальна* ІБК замацоўваецца ў пачатку 1922 г. [9]. Вучоны сакратар Акадэміцэнтра М.М. Гуткоўскі ў кастрычніку 1921 г. адносіў да навуковых устаноў адначасова з НТК Інстытуты беларускай і яўрэйскай культуры [10].

Адносна часу стварэння Інбелкульта ў пасляваеннай навуковай літаратуры прысутнічае некалькі амаль неверагодных пазіцый. Дамінуе меркаванне пра *пачатак яго існавання* з 30 студзеня 1922 г., калі адбылося першае пасяджэнне (дакладней – 28–30 студзеня; дарэчы, у адным з дакументаў пазначана, што ІБК «арганізаваны 28–30 студзеня» (Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НАРБ). Ф. 42. Воп. 1. Спр. 130. Арк. 1). Наступная па папулярнасці дата – 20 лютага таго ж году, на якую былі прызначаны ўрачыстасці, але адказныя работнікі Народнага камісарыята асветы (НКА), у тым ліку наркам, на іх не з’явіліся, таму ўрачыстае адкрыццё не адбылося. Сустрэкаюцца таксама: 29 студзеня [11], 20 сакавіка (А.Ф. Мяснікоў) [12]. Відавочна, што і грамадска-палітычная сітуацыя, і навукова-арганізацыйная, і даволі

невялікая колькасць пакуль што выяўленага дакументальнага матэрыялу вымагаюць яго асабліва ўважлівага сэнсавага і тэкстуальнага аналізу. Памятаючы гэта, звернемся да апублікаваных і архіўных крыніц.

У чэрвені 1921 г. адбылася рэарганізацыя НКА. Пры ім, па расійскай аналогіі, ствараецца Акадэмічны цэнтр (АЦ). Сярод асноўных задач, пастаўленых перад АЦ, выдзелім непасрэднае кіраўніцтва ўстановамі, якія ставяць перад сабой чыста навуковую і мастацкую акадэмічную работу (акадэміі, НДУ, вучоныя таварыствы і г.д.), запрашэнне ў Беларусь і падрыхтоўка ўласных навуковых сіл (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 535. Арк. 4).

На працягу 1921 г. у структуры АЦ НКА БССР існавала 17 устаноў: побач з НТК, навукова-гістарычным яўрэйскім таварыствам пад адзінаццатым нумарам у справаздачы пазначаны Інстытут беларускай культуры (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 519. Арк. 40). Таксама і «Звесткі аб дзейнасці ўстаноў НКА на 01.09.21 г.» на пытанне аб наяўнасці навуковых устаноў адказваюць: «1. Інстытут беларускай культуры (арганізуецца)... 5. Беларуская тэрміналагічная камісія (выпрацоўвае навуковыя тэрміны на беларускай мове)» (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 100. Арк. 4 адв).

За 1921 г. ІБК «зрабіў падрыхтоўчую работу да арганізацыі ўсіх беларускіх навуковых устаноў у адзін навукова-даследчы Інстытут беларускай культуры, які павінны адкрыць сваю дзейнасць у гэтым, 1922 г.» (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 519. Арк. 40). Дарэчы, 4 лістапада 1924 г. намеснік наркама асветы А.В. Баліцкі на пасяджэнні

ЦВК гаварыў літаральна наступнае: «*Тры гады існавання* Інстытуту паказалі яго важнае значэнне ў культурным будаўніцтве Беларусі» [14]. Такім чынам, Інбелкульт пачынае сваё фактычнае існаванне востра 1921 г.

У гістарыяграфіі пануе думка пра тое, што *першы статут* Інстытуту пакуль не выяўлены. Статут (палажэнне) ІБК, таксама і статуты іншых устаноў Акадэміцэнтра, напрыклад НТК, зацвярджаліся НКА, але кепская захаванасць матэрыялаў пачатку 1920-х гг. дагэтуль не дазволіла даследчыкам знайсці арыгінальны тэкст. Тым не менш лістападаўскае (1921 г.) паведамленне «Вестника Наркомпроса ССРБ» і артыкул С.М. Некрашэвіча [15, 26] даюць магчымасць скампанаваць інфармацыю, якая ўтрымлівае асноўныя палажэнні статута:

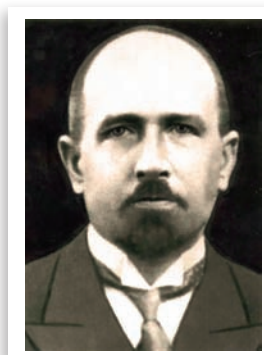
Агульныя палажэнні. Інстытут беларускай культуры – вышэйшая *культурна-навуковая ўстанова*. Яго асноўнай задачай з’яўляецца даследаванне Беларусі ў этнаграфічным, лінгвістычным, літаратурным, мастацкім, культурна-гістарычным, прыродазнаўчым і геаграфічным плане.

Агульны сход і Вучоны рада – у іх кампетэнцыю ўваходзіць разгляд пытанняў агульнакультурнага зместу, выдавецтва, школ, навуковых, кадравыя і іншыя пытанні.

Секцыі: этнолага-лінгвістычная, літаратурна-мастацкая, культурна-гістарычная, грамадска-эканамічных навук, прыродазнаўчых навук, географіі, танічных і пластычных мастацтваў. Кожная секцыя з’яўляецца аўтаномнай адзінкай і

самастойна вядзе працу па ўсіх пытаннях, якія яе тычацца. Секцыі падзяляюцца на камісіі. Інбелкульт мае права арганізоўваць экспедыцыі, склікаць з’езды, адчыняць музеі, архівы, бібліятэкі, новыя секцыі і ўвогуле пашыраць сферу сваёй дзейнасці, накіроўваючы яе і ў іншыя галіны навукі, датычных беларусазнаўства.

Асабовы склад. Фарміруецца з ганаровых і правадзейных



С.М. Некрашэвіч



У.М. Ігнатоўскі

членаў, навуковых супрацоўнікаў і членаў-карэспандэнтаў; яны абіраюцца Вучонай Радай інстытута. Правадзейныя члены – аўтарытэтныя навуковыя сілы, вядуць самастойныя навуковыя даследаванні, загадваюць асобнымі кафедрамі і навукова-дапаможнымі ўстановамі, кіруюць навуковымі заняткамі навуковых супрацоўнікаў. Навуковыя супрацоўнікі – асобы, якія маюць вышэйшую адукацыю і праявілі схільнасць да даследчыцкай работы, а таксама ўсе іншыя асобы, якія зарэкамендавалі сябе падрыхтаванымі да самастойных даследчыцкіх работ; дапамагаюць правадзейным членам у іх рабоце як асістэнты, лабаранты, кіраўнікі практычных заняткаў. Выбіраюцца Вучонай Радай Інбелкульта з асоб, якія маюць закончаную вышэйшую адукацыю, выявілі схільнасць да даследчай працы ў галіне беларусазнаўства, а таксама з усіх іншых асоб, якія паказалі сябе дастаткова падрыхтаванымі да ажыццяўлення самастойных даследчыцкіх работ. Члены-карэспандэнты – асобы, якія сваімі працамі, паведамленнямі, пэўнымі мерапрыемствамі спрыяюць дасягненню інстытутам яго навуковых мэтаў.

Правадзейныя члены і навуковыя супрацоўнікі працуюць у Інстытуце на штатных пасадах.

Падрыхтоўка кадраў. Інстытут падрыхтоўвае практычных дзеячаў для абследавання і вывучэння беларускай культуры. Навуковыя супрацоўнікі падрыхтоўваюцца да самастойнай даследчыцкай дзейнасці ў галіне беларусазнаўства. Тэрмін знаходжання ў Інстытуце для асоб, што рыхтуюцца да даследчыцкай работы, – два гады, ён можа быць падоўжаны для асобных супрацоўнікаў.

Такім чынам, Інбелкульт мусіў мець у сваім складзе 7 секцый. У НКА лічылі, што НТК складзе толькі ядро і толькі адной секцыі – этнолага-лінгвістычнай [15]. Аднак першапачаткова ствараюцца толькі дзве – этнолага-лінгвістычная і прыродазнаўчая. Выходзіць, меў рацыю наркам У.М. Ігнатоўскі, калі ў 1928 г. пісаў: «...Інбелкульт у пачатку 1922 г. упітвае ў сябе Тэрміналагічную камісію, каторая перастае існаваць самастойна» [9].

Няма ў навуковай літаратуры і кансалідаванага меркавання аб колькасці

членаў ІБК на працягу першых гадоў яго існавання. Як правіла, гаворыцца аб 15 супрацоўніках на пачатку яго дзейнасці. Аднак, паводле розных каштарысаў установы на 1922 г., складзеных у 1921 г., колькасць яго супрацоўнікаў меркавалася ў памеры і 27, і 35, і 38 чалавек (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 519. Арк. 41 адв.; Спр. 513. Арк. 45; Спр. 152. Арк. 6). 26 верасня 1921 г. былі зацверджаныя штаты АЦ. Паводле іх Інстытут беларускай і яўрэйскай культуры павінны быў мець аднаго старшыню, аднаго сакратара і двух членаў па сумяшчэнню, а НТК – 20 (па адным – старшыня, сакратар і 18 членаў) (НАРБ. Ф. 306. Воп. 1. Спр. 9. Арк. 2).

Рэальнасць унесла свае карэктывы ў планаваныя паказчыкі. Абмежаванасць аб'ёму вымушае нас паказаць кадравую дынаміку толькі храналагічна, пачынаючы са студзеня 1922 г.:

- 24 студзеня ЦВК ССРБ пастанавіў «пакінуць на ўтрыманні» ў ІБК 15 супрацоўнікаў (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 121. Арк. 1 адв);
- 31 студзеня скасаваныя штаты Акадэмцэнтра, адпраўлены ў Арганізацыйны цэнтр НКА, утрымліваюць інфармацыю пра 17 членаў інстытута (1 дырэктар, 6 правадзейных членаў, 8 навуковых супрацоўнікаў, 1 сакратар, 1 кур'ер) (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 121. Арк. 12). Гэтая пазіцыя амаль цалкам, за выключэннем правадзейных членаў, пацвярджаецца публікацыяй, якая дазваляе пайменна назваць першых супрацоўнікаў: старшыня – С.М. Некрашэвіч, сакратар – У.В. Чаржынскі; правадзейныя члены – Я.Ф. Карскі, Я.Ю. Лёсік, І.Д. Луцэвіч, К.М. Міцкевіч; навуковыя супрацоўнікі – М.В. Азбукін, М.Я. Байкоў, Л.Л. Більдзюкевіч, Ф.Ф. Бурак, М.А. Грамыка, М.М. Гуткоўскі, А.П. Круталевіч, В.Ф. Міхальскі, М.М. Пятуховіч, С.Я. Плаўнік, Ч.І. Родзевіч – усяго 17 чалавек [6]. Такім чынам, у першы склад ІБК увайшла большасць членаў НТК;
- у маі 1923 г. пры падрыхтоўцы даных пра «нацыянальны склад культурных устаноў Беларусі» усё яшчэ фіксуецца наяўнасць 17 супрацоўнікаў – 16 беларусаў і адзін яўрэй (НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1166. Арк. 50; Спр. 1088. Арк. 3);
- на 1 кастрычніка Інбелкульт налічваў у сваім складзе 12 супрацоўнікаў [16]; у снежні штаты ІБК, вызначаныя загадам НКА, акрэсліваліся ў 12 чалавек: 1 старшыня, 1 сакратар, 9 членаў, 1 справавод

(НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 121. Арк. 104). Тое самае пацвярджалася планами на 1923/24 бюджэтны год.

Пасля актывізацыі працы Інбелкульта адбываецца пэўны рост шэрагаў яго работнікаў:

- на пачатку сакавіка 1924 г. іх фіксуецца 25 (Цэнтральны навуковы архіў НАН Беларусі (ЦНА НАНБ). Ф. 67. Спр. 4. Арк. 73);
- у маі 1926 г. – 71, у тым ліку 19 чалавек тэхперсаналу (без выдзялення навукова-тэхнічнага з астатніх 52) (ЦНА НАНБ. Ф. 67. Спр. 13. Арк. 4 адв., 5);
- 30 верасня 1927 г. Інстытут налічваў 88 штатных супрацоўнікаў, у тым ліку 32 навуковых работніка (ЦНА НАНБ. Ф. 67. Спр. 23. Арк. 67).

Пры гэтым у навуцы тыражуюцца даныя пра 176 членаў ІБК на 15 ліпеня 1927 г. Можна згадаць і іншыя лічбы. Часта выкарыстоўваецца інфармацыя пра тое, што «на 1 кастрычніка 1926 г. Інбелкульт налічваў у сваім складзе 224 члена... Акрамя таго, у якасці членаў секцый... працуюць каля 200 навуковых працаўнікаў, *пераважна* з вышэйшых школ Беларусі» [1, 7]. Папулярныя яны і ў сучасных навукоўцаў. У.І. Навіцкі ўвогуле «ўдакладніў» аўтараў 1920-х гг. У яго слова «*пераважна*» знікла, а адпаведны тэкст пададзены наступным чынам: «...каля 200 *навуковых супрацоўнікаў з ліку прафесараў і выкладчыкаў* ВНУ рэспублікі» [17]. Пэўным чынам зразумець папулярнасць завышаных лічбаў, што прысутнічаюць у некаторых дакументах, дапамагаюць словы з прамовы А.А. Смоліча на II навуковай канферэнцыі (з'ездзе) ў кастрычніку 1925 г.: «ІБК не Акадэмія, а шырокая грамадская ўстанова, якая яднае ў сваёй працы шмат даследчыкаў па розных кутках Беларусі» (НАРБ. Ф. 306. Воп. 1. Спр. 275. Арк. 68 адв). Дапамагае зразумець жаданне прадставіць больш «важную» кадравую карціну ў другой палове 1920-х гг. і той факт, што менавіта з 1926 г. актыўна прадпрымаюцца канкрэтныя практычныя крокі па пераўтварэнні ІБК у Акадэмію навук.

Каб класці ўяўленне пра адэкватнасць прыведзеных даных, якія і сёння выкарыстоўваюцца некрытычна, трэба звярнуцца да агульнай колькаснай дынамікі навукоўцаў у рэспубліцы. Паводле звестак Секцыі навуковых

работнікаў, у Беларусі налічвалася (зарэгістраваных) 186 членаў СНР на 1 мая 1924 г., 202 – на 1 студзеня 1925 г., 359 – на 1 снежня 1926 г., 384 – на 1 лютага 1927 г., 403 – на 1 мая 1927 г. З апошніх 103 не мелі «друкаваных прац». Прыведзенае таксама патрабуе верыфікацыі, паколькі ў 1920-я г. адбываецца працэс выпрацоўкі самога паняцця «навуковыя работнікі». Напрыклад, у 1926 г. у Белдзяржмузеі да навукоўцаў залічаны «дзелавод і чучальнік», у 1927 г. у БСГА – навукова-тэхнічны персанал [18].

Што тычыцца *дзейнасці* ІБК, то тут у першую чаргу прыцягвае ўвагу традыцыйная манера яе асвятлення з 1922 г., калі яна характарызуецца толькі станочна, як няўхільнае развіццё навуковых даследаванняў і павелічэнне штатнага складу навукоўцаў. Фактычна такі падыход стаў стэрэатыпам. Але, на наш погляд, ён не зусім адпавядае тагачаснай рэчаіснасці. Гэта становіцца відавочным, калі звярнуць увагу на тое, што было зроблена, у прыватнасці, за першыя 3–4 гады. Напрыклад, у 1922 г. праца выявілася ў наступным:

- 1–7 лютага – 4 агульных сходы, на якіх абраны навуковыя супрацоўнікі, акрэслены план дзейнасці; створаны секцыі і камісія па арганізацыі ўрачыстага пасяджэння з нагоды адкрыцця ІБК, якое павінна было адбыцца 20 лютага;
- сакавік – 2 агульных і 15 секцыйных пасяджэнняў, разглядалася, галоўным чынам, беларуская навуковая тэрміналогія, прынята каля 600 тэрмінаў;
- красавік – за выключэннем звычайнай навуковай працы (тэрміналагічнай), пачалася падрыхоўка матэрыялаў для навукова-літаратурнага часопіса «Веда», рэдакцыя даручана Я.Ю. Лёсіку;
- май – 2 агульных пасяджэнні і 20 пасяджэнняў камісій, на якіх разгледжаны і прыняты 660 тэрмінаў;
- чэрвень – 18 пасяджэнняў, апрацавана 490 тэрмінаў, вялася праца па выданні часопіса «Адраджэнне»;
- ліпень – частка супрацоўнікаў знаходзілася ў адпачынку, астатнія выязджалі ў паветы ў якасці лектараў на розныя курсы;
- верасень – 14 пасяджэнняў, апрацавана 600 тэрмінаў, слоўнікавая камісія прыняла 2 тыс. слоў (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 100. Арк. 27, 31, 58, 87, 103, 110, 134, 143).

За тры гады, з 1922 па 1924-ы, выдадзена 6 выпускаў беларускай тэрміналогіі, прыняты 15 тыс. слоў-тэрмінаў, арганізаваны археалагічная і этнаграфічная экспедыцыі ў 1923 г. (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 535. Арк. 71–72).

Прыведзены 2 краязнаўчыя канферэнцыі і глебзнаўчы зезд. Слядоў яшчэ якой-небудзь навукова-даследчай працы пакуль што не ўстаноўлена. Па сутнасці, працягвалася папярэдняя тэрміналагічная дзейнасць, нягледзячы на значна шырэйшыя навуковыя функцыі, прадугледжаныя першым статутам (за 1921 г. НТК «было прынята 2500 слоў-тэрмінаў і праектавана 4184 тэрмінаў» [26]). Сціпласць інтэлектуальных сіл не дазволіла, такім чынам, разгарнуць меркаваную працу. Яе адсутнасць паказвае, што ІБК фактычна не функцыянаваў як установа новага тыпу, паколькі не ажыццяўляў у адпаведнасці з палажэннямі статута шырокай комплекснай навукова-даследчай дзейнасці.

Такое становішча абумовіла чарговую хвалю ўвагі да Інстытута, як выглядае, з сярэдзіны 1923 г. – пачатку 1924 г. Аб гэтым можна меркаваць па выяўленых праектах двух статутаў навукова-даследчага інстытута. Адзін, магчыма, належыць п'яру У.І. Пічэты і мае назву «Праект статута Навукова-Даследчага Інстытута па вывучэнню Беларусі пры Беларуска-Дзяржаўным Універсітэце». Два варыянты другога – «Статут Інстытута Беларускае культуры» (паводле тэкста і кантэкста іх можна датаваць канцом 1923 г. – пачаткам 1924 г.). Звернем увагу, што ўсе варыянты разглядаюць будучы НДІ як *вышэйшую навуковую ўстанову*. Толькі ў праектах статута ІБК ёсць важны дадатак – слова «*дзяржаўная*». Зразумела, амбіцыі ініцыятараў і архітэктараў навуковага будаўніцтва ў БССР сягалі далей прапановы зноў вярнуцца да ідэі НДІ пры БДУ, не рэалізаванай на першым годзе існавання універсітэта. Іх мэту можна каротка сфармуляваць наступным чынам: ІБК – прыступка на шляху стварэння Акадэміі навук.

Развіццё эканомікі ва ўмовах нэпа, рэалізацыя нацыянальнай палітыкі (беларусізацыя і карэнізацыя) ў значнай ступені пачынаюць уплываць на навукова-арганізацыйную сітуацыю. Такое супадзенне палітыка-ідэалагічнага і эканамічнага фактараў дазволіла пачаць з вясны

1924 г. кампанію па рэарганізацыі ІБК. 26 красавіка 1924 г. агульны сход ІБК, на якім прысутнічалі 14 чалавек, зацвердзіў структуру ўстановы ў наступным выглядзе: секцыі этнаграфіі і геаграфіі (арганізацыя даручана М.В. Азбукіну), літаратурна-мастацкая (Я.Л. Дыла), юрыдычная (М.М. Гуткоўскі), гісторыка-археалагічная (В.Д. Друшчыц), педагагічная (Я.Ф. Сушынскі), медыка-ветэрынарная (І.І. Цвікевіч), сацыяльна-эканамічная (А. Успенскі і З.Хв. Жылуновіч); тэрміналагічныя (прэзідыум) і біяграфічная (Я.Л. Дыла) камісіі. Быў абраны новы прэзідыум ў пашыраным складзе: С.М. Некрашэвіч (старшыня), І.І. Цвікевіч (намеснік старшыні), Я.Л. Дыла (член прэзідыума) і М.А. Грамыка (сакратар) (НАРБ. Ф. 42. Воп. 1. Спр. 535. Арк. 16).

Наступным крокам у развіцці ІБК стала «Палажэнне», абмеркаванае на пасяджэнні ЦВК і юрыдычна аформленае пастановай ЦВК і СНК БССР 25 ліпеня 1924 г. Тут не толькі нармаваліся арганізацыйныя пытанні функцыянавання Інстытута, але і афіцыйна абвешчана, што ІБК з'яўляецца «вышэйшай дзяржаўнай навуковай установай у Беларусі, уваходзячай у склад Наркамсветы БССР» [19].

У канцы 1924 г. актыўнае спецыяльнае камісія ЦК КП(б)Б па рэарганізацыі ІБК. На яе пасяджэннях даволі канкрэтна і падрабязна разглядаліся будучая структура і асноўныя накірункі дзейнасці ІБК. Напрыклад, было вырашана скасаваць археаграфічную камісію, усклаўшы яе абавязкі на гісторыка-археалагічную; пастаноўлена камісія разумець як даследчыя кафедры, а секцыі – як навуковыя таварыствы і г.д. Камісія ЦК зацвердзіла структуру і штаты ўстановы (ЦНА НАНБ. Ф. 67. Спр. 8. Арк. 64–65). Асаблівую цікавасць уяўляе яе пасяджэнне 12 снежня 1924 г., калі ў парадку дня стаяла пытанне «*Аб адчыненні Інбелкульту*», а ў пятым пункце рашэння камісіі запісана: «Прызнаць пажаданым урачыстае *адчыненне* Інбелкульту з запрашэннем на яго прадстаўнікоў навукі» (ЦНА НАНБ. Ф. 67. Спр. 8. Арк. 65). Думаецца, у пастанове камісіі ЦК няма двойной апіскі. Такое рашэнне становіцца зразумелым, калі памятаць аб зробленым ІБК за 1922–1924 гг. Па сутнасці, пад старой назвай – Інстытут беларускай культуры – стваралася новая комплексная навуковая ўстанова.

Аб значэнні новага ІБК сведчыць яго кіраўнічы склад. Сакратарыят ЦК КП(б)Б 30 снежня 1924 г. вызначыў склад прэзідыуму інстытута ў колькасці шасці чалавек: У.М. Ігнатоўскі, З.Хв. Жылуновіч, А.А. Смоліч, С.Л. Гельтман, Я.Л. Дыла, Я.К. Апанскі. Персанальнае вызначэнне старшыні, намесніка і сакратара аднесена да кампетэнцыі камфракцыі ІБК (НАРБ. Ф. 4п. Воп. 1. Спр. 1285. Арк. 457). Якое рашэнне яна прыняла, вынікае з пастановы агульнага сходу Інбелкульта 31 студзеня 1925 г., калі па прапанове А.В. Баліцкага сход абраў старшынёй Інстытута і прэзідыума У.М. Ігнатоўскага, намеснікам – А.А. Смоліча, членамі прэзідыума – З.Хв. Жылуновіча, Б.М. Аршанскага, С.Л. Гельтмана, Я.Л. Дылу (ЦНА НАНБ. Ф. 67. Спр. 12. Арк. 1). Важнасць канстытування Інбелкульта ў гэты час падкрэсліваецца тым, што яго ўзначаліў наркам асветы. 16 студзеня НКА зацвердзіў асабовы склад і структуру Інбелкульта [20].

Такім чынам, можна гаварыць аб другім нараджэнні Інстытута беларускай культуры ў 1924 г. Дарэчы, В.К. Шчарбакоў пісаў пра існаванне ІБК з 1923 па 1929 г. [21]. А замежны даследчык яўрэйскай навуковай дзейнасці ў СССР А. Грынбаўм яшчэ ў 1970-х гг. выказаў слушную думку: «Ужо ў ліпені 1924 г. *нанова* засноўваецца Інстытут беларускай культуры...» [22].

Як уяўляецца, і першыя захады па развіцці навуковай дзейнасці ў БССР, і другое стварэнне ІБК мелі стратэгічную мэту – адкрыццё нацыянальнай Акадэміі навук. Расійскі вучоны Ф.Ф. Перчанок у 1995 г. адзначаў: «Яшчэ ў 1924 г. кіраўнікі ІБК паставілі перад урадам Беларусі пытанне аб пераўтварэнні ІБК у БелАН» [23]. Падаецца, менавіта абмежаванасць інтэлектуальных рэсурсаў не дазволіла ў сярэдзіне 1920-х гг. непасрэдна прыступіць да будавання Акадэміі навук.

Становішча ІБК як адной са шматлікіх устаноў Наркамата асветы ў свой час, магчыма, аблягчала правядзенне ўнутрыінстытуцкіх рэканструкцыйных мерапрыемстваў, не патрабуючы абавязковага ўзгаднення з маскоўскімі цэнтральнымі ўстановамі. Але ж гэтае становішча, па ўсёй бачнасці, звужала поле дзейнасці пры наяўным імкненні да далейшых арганізацыйных зменаў. Менавіта таму ў лютым 1926 г. урад

Беларусі павышае статус Інбелкульта, выводзячы яго з падпарадкавання НКА і робячы самастойнай установай пры СНК БССР. Адначасова старшынёй прэзідыуму Інстытута зноў быў зацверджаны У.М. Ігнатоўскі, які той жа пастановай па ўласным жаданні вызваліўся ад абавязкаў наркама асветы [24].

Імкненне арганізаваць БАН тым не менш не знікла, нягледзячы на адмову ЦК ВКП(б) зрабіць гэта да 10-годдзя Кастрычніцкай рэвалюцыі. Працягам стала юрыдычнае афармленне працэсу, што выявілася ў прыняцці прынцыпова новага статусу Інбелкульта, створанага па аналогіі з адпаведнымі дакументамі акадэміі навук СССР і Украіны. У акадэмічным статусе ІБК, зацверджаным СНК БССР 29 чэрвеня 1927 г., вызначаліся прынцыпы структурнай будовы ўстановы, кадравай складовай і прадугледжвалася значнае пашырэнне абсягу навукова-даследчай дзейнасці. Цяпер інстытут быў падзелены на два аддзелы: прыроды і гаспадаркі і гуманітарных навук, нацыянальныя аддзелы сталі называцца сектарамі, больш дакладна фармуляваліся кваліфікацыйныя патрабаванні да супрацоўнікаў, далейшае юрыдычнае афармленне атрымала сістэма падрыхтоўкі маладых навукоўцаў – аспірантура [25].

Перыядычныя арганізацыйныя змены мелі на мэце пашырэнне і аптымізацыю навукова-даследчай працы ў рэспубліцы. Як сведчаць даследаванні і дакументальныя матэрыялы, менавіта з другой паловы 1920-х гг. Інбелкульт пачынае ўсё больш упэўнена заяўляць пра сябе як беларускі цэнтр навуковай думкі. Няўдалая спроба стварэння Акадэміі навук у 1927 г. мела і станоўчы бок – наданне Інбелкульту акадэмічнага статусу і, фактычна, статусу. З сакавіка 1928 г. думка аб своечасовасці рэарганізацыі ІБК у Акадэмію навук, адзначаў У.М. Ігнатоўскі, «будзе спатыкацца цяпер часта, як на Беларусі, так і ў СССР». І далей: «Паступова яна ўсё больш і больш будзе пашырацца і захапляцца як партыйную, так і беспартыйную грамадскасць» [9]. Пры такім развіцці падзей пераўтварэнне Інстытута беларускай культуры ў Беларускаю акадэмію навук становілася справай часу. Нагодай для яго даволі хуткага набліжэння стаў 10-гадовы юбілей заснавання БССР.

Літаратура

1. Інстытут Беларускае Культуры (Інбелкульт). Гісторыя ўзнікнення. Сучасная структура. Навукова-даследчая дзейнасць. – Мн., 1926.
2. Шпилевский И.Ф., Бобрович Л.А. Белорусская Академия наук на пороге второй пятилетки: ист. очерк. – Мн., 1933.
3. Шпілеўскі І.Ф. Беларуская Акадэмія навук да XV-годдзя БССР: гістарычны нарыс. – Мн., 1934.
4. Академия наук Белорусской ССР // Академии наук союзных республик. – М.; Л., 1947. С. 35–72.
5. Купревич В.Ф. Академия наук Белорусской ССР. Исторический очерк. – Мн., 1957, 1958, 1968.
6. Інстытут беларускай культуры. – Мн., 1993.
7. Белорусская Советская Социалистическая Республика. – Мн., 1927. С. 422.
8. Кароткая інфармацыя аб дзейнасці Інстытута Беларускае Культуры // Бюлетень СНК БССР. 1926. №8. С. II.
9. Ігнатоўскі У. Старонка з гісторыі культурнага будаўніцтва ў БССР // Бальшавік Беларусі. 1928. №12. С. 10–27.
10. Академический центр Наркомпроса ССРБ // Вестник Наркомпроса ССРБ. 1921. №2. С. 19.
11. <http://www.svaboda.org/content/article/791813.html>.
12. http://jivebelarus.net/at_this_day/death-of-sciapaniekraszewicz.html.
13. Петрыкаў П.Ц. Інстытуту беларускай культуры – 70 гадоў // Весці АН РБ. Сёр. гуманітар. навук. 1992. №5–6. С. 54–55, 58–59.
14. Стэнаграфічны запіс трыцяе сесіі Цэнтральнага Выканаўчага Камітэту БССР VI склікання (2–5 ліст. 1924 г.). – Мн., 1924. С. 96.
15. В Народном комиссариате просвещения // Вестник Наркомпроса ССРБ. 1921. №2. С. 32.
16. Беларусь. Нарысы гісторыі, эканомікі, культурнага і рэвалюцыйнага руху. – Мн., 1924, дадатак.
17. Навіцкі У. Паслярэвалюцыйнае нацыянальна-культурнае адраджэнне: дасягненні, супярэчнасці, абрыў (1917 – пачатак 30-х гг.) // Гісторыя культуры Беларусі / Л. Лыч, У. Навіцкі. – Мн., 1996. С. 236.
18. Научные работники Белорусской Социалистической Советской Республики. Справочник. – Мн., 1927.
19. Палажэнне аб ІБК: пастанова ЦВК і СНК БССР, 25 ліп. 1924 г. // 33 БССР. Адад. I. 1924. №18. Арт. 161.
20. Аб рэарганізацыі Інстытута Беларускае Культуры: пастанова НКА БССР, 16 студз. 1925 г. // Абовеснік НКА БССР. 1925. №4. С. 2–4.
21. Шчарбакоў В.К. Класавая барацьба і гістарычная навука на Беларусі. – Мн., 1934. С. 82.
22. Грынбаўм А. Еврейская наука и научные учреждения в Советском Союзе. 1918–1953 // Евреи в России. Историко-графические очерки. 2-я половина XIX века – XX век. – М.; Иерусалим, 1994. С. 33.
23. <http://www.ihtst.ru/projects/sohist/papers/perch95f.htm>.
24. Аб рэарганізацыі Інстытута Беларускае Культуры: пастанова СНК БССР, 12 лютага 1926 г. // 33 БССР. Адад. I. 1926. №51. Арт. 189.
25. Статут Інстытуту Беларускай Культуры: паст. СНК БССР, 29 чэрв. 1927 г. // 33 БССР. Адад. I. 1927. № 31. Арт. 158.
26. С.Н. Інстытут Беларускай Культуры // Вестник Наркомпроса ССРБ. 1921, №3–4. С. 15.